



ISSN: 3060-4613



MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI



O'zbekiston
Milliy Pedagogika
Universiteti



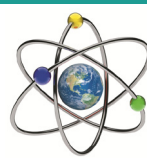
№10(2)
2026

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal



MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI



*Elektron nashr. 268 sahifa,
9-oktyabr, 2026-yil.*

BOSH MUHARRIR:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ashurov Ramzidin Ramazonovich – Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (Phd), dotsent

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Karimova E.G. – Sotsiologiya fanlari nomzodi, dotsent
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – “Yangi O'zbekiston” va “Pravda Vostoka” gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Raxmonova Z. A. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassis: “Tadbirkor va ishbilarmon” MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ashurov Ramzidin Ramazonovich – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the DM Editorial Office of the newspapers "Yangi O'zbekiston" and "Pravda Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Rakhmonova Z.A. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

Vakhobov Anvar Abdusattor oğlu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№C-5669363** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

Informatika ta'limida gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari	10
Xalikov Akbar Tilovberdiyevich	
Terminologik kompetensiya bo'lajak shifokor kasbiy kompetentligining komponenti sifatida	14
Namazova Munavvar Oltibekovna	
Alisher Navoiy merosi asosida ota-onalarning pedagogik kompetentligini rivojlantirish.....	17
Rashidov Javohir Akram o'g'li	
Negotiating Communicative Power and Social Hierarchy in English and Uzbek Literary Discourse: A Comparative Pragmalinguistic Study	22
Nodirabegim Xonturaeva	
STEM yondashuvi asosida o'quvchilarda robototexnika ko'nikmalarini shakllantirishning ilmiy-pedagogik jihatlarini	31
Nasimova Hikoyat Nosirovna	
O'quvchilarda fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning pedagogik xususiyatlari	37
Po'latova Barno Raximjon qizi	
Ingliz va o'zbek o'rta asrlar adabiyotining shakllanishi va taraqqiyot omillari: qiyosiy-tipologik tahlil	41
Atanazarova Shoxida Baxramovna	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida milliy qadriyatlarni sel texnologiyasi asosida shakllantirishning metodik imkoniyatlari.....	47
Normurotova Aziza Karim qizi	
Tarjimonlik kompetensiyalarini rivojlantirish.....	52
Karayeva Karima Nabiyevna	
Ixtisoslik modullari asosida bo'lajak logopedlarning diagnostik-korreksion kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish	57
Sarimsoqova Maftuna Obidjon qizi	
O'smir yoshdagi o'quvchilarda internet tobeligining psixologik omillari va uni bartaraf etish yo'llari	61
Toshpo'latova Nodira Xudjamurodovna	
Maktabgacha ta'lim yoshidagi giperaktiv bolalarga ta'lim berishning psixologik asoslari	65
Jumanova Nasiba Sherboyevna	
Kasbiy ta'limda "media va axborot savodxonligi" fanini o'qitishda o'quvchilarning loyihalash kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy-pedagogik asoslari	69
Shomirzayev Baxtiyor Nazarovich	
O'quvchilarda fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning pedagogik xususiyatlari	74
Po'latova Barno Raximjon qizi	
Blended-learning modeli asosida iqtisodiyot fanining o'quv samaradorligini oshirish va o'quv natijalarining sifatini baholash.....	78
Abdimurodova Luiza Abdimurod qizi	
Tpack modeli asosidagi mashqlar tizimi orqali talabalarning lingvokognitiv kompetensiyasini rivojlantirish...	85
Allamuratov G'ofur Ashurovich	
Periphrasis as a Mechanism of Secondary Nomination in English And Uzbek: a Comparative Linguo-Semantic Study	90
Fazilov Odil	
Fizika ta'limida STEAM yondashuvi asosida barqaror rivojlanish kompetensiyalarini shakllantirish.....	97
Omonova Sitara Zafar qizi	
Raqamli ta'lim muhitida generativ sun'iy intellekt vositalaridan samarali foydalanish orqali pedagoglarning raqamli kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish	102
Rizayeva Sanobar Davlataliyevna	



Oliy ta'lim professor-o'qituvchilarining kasbiy rivojlanish sinergetik ekotizimini adaptiv transformatsiyalash mexanizmlari.....	108
Supiyeva Buxolida Abduvaliyevna	
Rahbar kadrlarning boshqaruv kompetensiyalarini baholashda psixologik-intellektual o'yin texnologiyalaridan foydalanish	113
To'raxo'jayeva Ra'no Rustam qizi	
Matn bilan ishlashning zamonaviy texnologiyalari (10-sinf ona tili darslari misolida)	118
Xamroyeva Dilnoza Jahongir qizi	
Развитие познавательной активности учащихся 6 классов госпитальной школы в процессе самостоятельной работы по ботанике с использованием ИКТ	124
Баходирова Камола Комиловна, Хошимова Гулзода Ойбековна, Рустамова Нозима Фазлиддиновна	
Развитие медиаменталитета студентов в условиях интеграции искусственного интеллекта и витатенных образовательных технологий: модель, методы и критерии оценки.....	130
Рустамова Нодира Рустамовна	
O'quvchilarning aqliy mehnat kompetensiyasini rivojlantirishda tafakkur operatsiyalarining o'rni	137
Eshmonov Moxirjon Baxtiyor o'g'li	
Yosh bokschilarni tezlik reaksiya dinamikasini rivojlantirish mexanizmlari	140
Malikzoda Abdulatif Abdubannon o'g'li	
Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning ijtimoiy moslashuvini shakllantirishda pedagog-tarbiyachining roli	148
Rahmonqulova Xolida Bosimovna	
10–12 yoshli futbolchilarda aerobik chidamlilikni rivojlantirishda maxsus suzish mashqlari kompleksining ilmiy-metodik asoslari	152
Akromov Shoxrux Jamshid o'g'li	
Fikr tarbiyasiga oid nazariy yondashuvlar, konsepsiyalar va metodologik mexanizmlar	159
Ismoilova Gulrux Ulug'bekovna	
Milliy identiklikning nazariy-konseptual asoslari va jamiyat taraqqiyotidagi ijtimoiy-falsafiy ahamiyati	163
Salimov Doniyor Musurmonovich	
Authentic Materials in Preschool English Teaching	169
Eshboeva Durdona Alisher qizi	
Elektron o'quv adabiyotlarni yaratish metodikasi.....	174
Adasheva Mavludaxon Umataliyevna	
Axborot-ta'lim resurslaridan foydalanishning zamonaviy metod va yondashuvlari: "resurs - metod - natija" modeli.....	180
Alijonova Shahnozaxon Kozimjon qizi, Hojiyeva Zulfiya O'ktamovna	
Ko'rishda nuqsoni bor shaxslar ijtimoiy integratsiyasining shaxsiylik omillari.....	184
Tohirova Mohigul Umir qizi	
Oliy ta'limda moslashuvchan ta'lim shakllari sharoitida kompetensiyaga asoslangan o'qitish metodikasini raqamli transformatsiya qilish modeli	190
Xojimurodova Muxlisa Fayzulla qizi	
Tayyorlov guruhidagi bolalarning atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatini shakllantirishning innovatsion texnologiyalari	195
Sirojiddinova Nilufar Qodirali qizi	
Bo'laklab integrallash formulasini muammoli ta'lim usulida o'rgatish metodikasi	200
Zaxriddinova Shaxlo Zahiriddin qizi, Arabova Jasmina Oybek qizi	
Maktab matematika kursida trigonometriyani o'qitishda vizuallashtirish va raqamli texnologiyalardan foydalanishning nazariy-metodik asoslari.....	205
Turg'unpo'latova Shahnoza Sarvarjon qizi, Adashev Jobir Kadirovich	
Internetdan samarali foydalanishga doir lokus nazoratni shakllantirishning ijtimoiy-psixologik omillari	211
Abduraimova Farida Ilhomovna	
Neyropedagogik texnologiyalar asosida o'quvchilarning o'quv-bilish qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari	215
Abdixodirova Go'zal Erali qizi	

Dual ta'lim asosida bo'lajak maktabgacha ta'lim mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish mexanizmi: tarkibiy qismlar va baholash mezonlari.....	220
<i>Akmalova Mohinur Zafar qizi</i>	
Fanlararo integratsiya vositasida bo'lajak maktabgacha ta'lim mutaxassislarining kreativ-pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish.....	224
<i>Asqarova Fayoz Jasur qizi</i>	
Ingliz tilini o'qitishda yozish ko'nikmalarini rivojlantirishning sun'iy intellekt imkoniyatlari asosidagi metodik yondashuvlari.....	228
<i>Axmedova Sarvinov Hikmatovna</i>	
O'smir yoshidagi qizlarning xulqi og'ishiga ta'sir etuvchi psixologik omillar.....	232
<i>Erkinjonova Raximaxon Baxtiyor qizi</i>	
Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik-metodik asoslari.....	237
<i>Jabborova Ro'za O'rinbayevna</i>	
Ingliz tili o'qituvchilarining kasbiy faoliyatida sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish.....	244
<i>Mahamatnabiye Barno Abduqodir qizi</i>	
O'zbekistonda sog'lom turmush tarzini ta'minlovchi ustuvor yo'nalishlar	250
<i>Sadikova Asila Baxtiyor qizi</i>	
Koxlear implantli bolalarni inklyuziv ta'lim muhitiga moslashtirishning pedagogik shart-sharoitlari va metodikasi	255
<i>Najimova Muxabbat Teshaboyevna</i>	
12–14 yoshli futbolchilarning jismoniy va psixologik holatini rivojlantirishda musobaqaoldi emotsional tayyorgarlikning ahamiyati.....	259
<i>Nazarov Rustam Nurali o'g'li</i>	
Darslarni tashkil etish mexanizmlarini takomillashtirish.....	263
<i>Shamsiyeva Inobat Qosimjonovna</i>	



INTERNETDAN SAMARALI FOYDALANISHGA DOIR LOKUS NAZORATNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK OMILLARI



Abduraimova Farida Ilhomovna
Termiz davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Maqolada internetdan samarali foydalanishga doir lokus nazoratni shakllantirishning ijtimoiy-psixologik omillari nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Lokus nazorat tushunchasi o'z xatti-harakatlari va raqamli faoliyat natijalari uchun mas'uliyatni anglash bilan bog'liq holda yoritiladi. Oilaviy muloqot, ta'lim muhiti, tengdoshlar ta'siri, hissiy ehtiyojlar, o'z samaradorligiga ishonch hamda raqamli platformalar dizayni asosiy omillar sifatida ko'rib chiqiladi. Internetdan samarali foydalanish faqat ekran vaqtini kamaytirish emas, balki maqsadli izlanish, axborot savodxonligi, diqqatni boshqarish va onlayn-oflayn muvozanatni saqlashni ham qamrab olishi asoslanadi. Nazariy tahlil asosida o'z xulqini kuzatish, maqsad belgilash, ta'sir doirasini aniqlash, rejalashtirish va natijani baholashga tayangan olti bosqichli konseptual model taklif etiladi.

Kalit so'zlar: lokus nazorat, internetdan foydalanish, o'zini boshqarish, raqamli xulq-atvor, media savodxonligi, ijtimoiy-psixologik omillar.

Abstract: This article theoretically examines the social and psychological factors involved in developing locus of control for effective internet use. Locus of control is discussed in relation to personal agency and responsibility for digital behaviour. Family communication, educational settings, peer norms, emotional needs, self-efficacy, and the design of digital platforms are considered as key factors. The article argues that effective internet use should not be reduced to screen-time reduction; it also includes purposeful information seeking, media literacy, attention management, and a balanced online and offline life. Based on a review of relevant theoretical approaches, the article proposes a six-stage conceptual model involving self-monitoring, goal setting, identifying controllable factors, planning, evaluating outcomes, and adjusting strategies. The model is intended as a framework for future empirical research and practical interventions in educational and family settings.

Key words: locus of control, effective internet use, self-regulation, digital behaviour, media literacy, social and psychological factors.

Аннотация: В статье теоретически рассматриваются социально-психологические факторы формирования локуса контроля, связанного с эффективным использованием интернета. Понятие локуса контроля анализируется через осознание личной активности и ответственности за цифровое поведение. В качестве ключевых факторов рассматриваются семейное общение, образовательная среда, влияние сверстников, эмоциональные потребности, самооффективность и особенности дизайна цифровых платформ. Обосновывается, что эффективное использование интернета не сводится только к сокращению экранного времени, а включает целенаправленный поиск информации, медиаграмотность, управление вниманием и баланс онлайн- и офлайн-деятельности. На основе теоретического анализа предложена шестиступенчатая концептуальная модель: самонаблюдение, постановка целей, определение контролируемых факторов, планирование, оценка результатов и корректировка стратегий.

Ключевые слова: локус контроля, эффективное использование интернета, саморегуляция, цифровое поведение, медиаграмотность, социально-психологические факторы.

KIRISH

Raqamli muhit zamonaviy ta'lim, mehnat, muloqot va kundalik hayotning ajralmas qismiga aylandi. Internet inson uchun bilim olish, kasbiy rivojlanish, ijtimoiy aloqalarni saqlash hamda ijodiy faoliyat yuritish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, maqsadsiz ko'rish, bildirishnomalarga tez-tez chalg'ish, ijtimoiy tarmoqlarda ortiqcha vaqt sarflash va raqamli axborot oqimida ustuvorliklarni yo'qotish kabi holatlar ham uchraydi. Muammo internetning o'zida emas, balki foydalanuvchining undan foydalanish maqsadi, o'z xatti-harakatini boshqarishi va natijalar uchun mas'uliyatni qanday anglashidir.



Mazkur masalani tushuntirishda "lokus nazorat" tushunchasi muhim nazariy asos bo'la oladi. J. Rotter lokus nazoratni inson o'z hayotidagi natijalar va mustahkamlashlar sababini ichki omillar yoki tashqi kuchlar bilan bog'lashiga doir umumlashgan kutish sifatida izohlagan ^[1]. Ichki lokus nazoratga moyil shaxs natijalarga o'z qarorlari, sa'y-harakati va rejalashtirishining ta'sirini ko'proq tan oladi. Tashqi lokus nazoratga moyil shaxs esa natijalarni ko'proq tasodif, vaziyat, boshqa insonlar yoki texnologik muhit bilan izohlashi mumkin. Bu farq mutlaq toifalarga ajratish uchun emas, xulq-atvorni anglash va rivojlantirish omillarini aniqlash uchun qo'llanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Maqolaning maqsadi internetdan samarali foydalanishga doir lokus nazoratni shakllantirishda ishtirok etuvchi ijtimoiy-psixologik omillarni nazariy jihatdan tizimlashtirish hamda ta'lim va kundalik faoliyat uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega; unda mavjud ilmiy yondashuvlar qiyoslanadi va mualliflik konseptual modeli taklif etiladi.

Lokus nazorat va raqamli xulq-atvorning nazariy asoslari

Lokus nazorat insonning voqealar ustidan nazoratni qay darajada o'zida ko'rishini tavsiflaydi. Ichki nazorat "men reja tuzishim, vaqtni taqsimlashim va odatlarimni o'zgartirishim mumkin" degan qarash bilan bog'liq. Tashqi nazorat esa "internet meni o'ziga tortadi", "bildirishnomalar sabab ishni to'xtataman" kabi izohlar orqali namoyon bo'lishi mumkin. Biroq tashqi omillarni tan olishning o'zi salbiy emas: internet dizayni, algoritmik tavsiyalar, oilaviy sharoit, o'qish yoki ish talablari real ta'sir ko'rsatadi. Muhim jihat - inson ushbu omillar mavjud bo'lgan sharoitda o'z tanlovi va ta'sir doirasini anglay olishi.

Internetdan samarali foydalanish faqat sarflangan vaqtni kamaytirish bilan o'lchanmaydi. Samaradorlik foydalanuvchining maqsadiga mos natija olishi, axborot sifatini tekshirishi, diqqatni boshqarishi, shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilishi va onlayn hamda oflayn faoliyat o'rtasida muvozanatni saqlashini ham qamrab oladi. Masalan, ikki soat davomida ilmiy maqolalarni izlash va saralash maqsadli faoliyat bo'lishi mumkin; xuddi shu vaqtni rejasiz ravishda havoladan havolaga o'tib sarflash esa kutilgan natijani bermasligi mumkin.

A. Bandura ta'kidlagan o'z samaradorligiga ishonch (self-efficacy) shaxsning ma'lum vazifani bajarishga qodir ekaniga bo'lgan ishonchini anglatadi ^[2]. Internet odatlarini boshqarish kontekstida bu ishonch foydalanuvchining keraksiz bildirishnomalarni o'chirishi, vaqt chegarasi belgilashi yoki vazifaga qaytishi mumkinligini his etishida ko'rinadi.

O'zini boshqarish bo'yicha B. Zimmerman yondashuvi esa maqsad qo'yish, faoliyatni kuzatish, natijani baholash va strategiyani tuzatish bosqichlarini ajratadi ^[7]. Ushbu bosqichlar lokus nazoratni amaliy ko'nikmaga aylantirish uchun qulay asos yaratadi.

S. Caplan internetdan muammoli foydalanishni ijtimoiy-psixologik qiyinchiliklar, kayfiyatni tartibga solish va muloqot xususiyatlari bilan bog'liq holda tahlil qilgan ^[5]. Bu yondashuv internetdan ortiqcha foydalanishni faqat iroda yetishmasligi bilan izohlash noto'g'ri ekanini ko'rsatadi. Yolg'izlik, stress, zerikish yoki real hayotdagi qo'llab-quvvatlashning kamligi onlayn muhitga murojaat qilishni kuchaytirishi mumkin. Shuning uchun lokus nazoratni shakllantirishda individual ko'nikmalar bilan birga ijtimoiy sharoit ham hisobga olinishi lozim.

Lokus nazoratni shakllantiruvchi ijtimoiy-psixologik omillar

Birinchi omil - oiladagi muloqot va raqamli odatlar namunasidir. Oila a'zolari internetdan foydalanish qoidalarini o'zaro kelishib olsa, maqsad va cheklovlar jazolash vositasi emas, ongli kelishuv sifatida qabul qilinadi. Kattalarning o'zlari suhbat paytida telefonni chetga qo'yishi, dam olish va ish vaqtini ajratishi bolalar hamda yoshlarga amaliy namuna bo'ladi. Aksincha, doimiy taqiqlar, izohsiz nazorat yoki kattalarning o'z xatti-harakati bilan aytgan talabi o'rtasidagi nomuvofiqlik ichki mas'uliyatni rivojlantirishni qiyinlashtirishi mumkin.

Ikkinchi omil - ta'lim muassasasidagi psixologik muhit. O'qituvchi internetdan foydalanishni faqat cheklash masalasi sifatida emas, axborot savodxonligi va mustaqil o'rganish ko'nikmasi sifatida yoritishi kerak. Talaba yoki o'quvchiga vazifa maqsadini belgilash, ishonchli manbani aniqlash, qidiruv strategiyasini tanlash va natijani baholash o'rgatilsa, u raqamli vositalardan ongli foydalanishga yaqinlashadi. O'quv faoliyatida tanlov imkoniyati va aniq mezonlarning mavjudligi shaxsning mas'uliyat hissini kuchaytirishi mumkin.

Uchinchi omil - tengdoshlar guruhi va ijtimoiy me'yorlar. Do'stlar orasida tezkor javob qaytarish, doimiy onlayn bo'lish yoki ko'p kuzatuvchi to'plash qadrlansa, foydalanuvchi o'z maqsadidan chalg'ishi ehtimoli ortadi. Aksincha, bilim almashish, foydali resurslarni tavsiya etish va birgalikda raqamli tanaffus qilish kabi me'yorlar samarali odatlarni qo'llab-quvvatlaydi. Ijtimoiy ta'sirni inkor etish o'rniga, uni foydali xulq-atvorni rag'batlantirishga yo'naltirish maqsadga muvofiq.

To'rtinchi omil - hissiy holat va ehtiyojlarni boshqarish. Stress, xavotir, zerikish yoki muvaffaqiyatsizlikdan keyin internetga chalg'ish qisqa muddatli yengillik berishi mumkin, ammo asosiy muammoni hal qilmasligi



mumkin. E. Deci va R. Ryan o'zini o'zi belgilash nazariyasida avtonomiya, kompetentlik va aloqadorlik ehtiyojlarini ta'kidlaydi^[3]. Ushbu ehtiyojlar qondirilmagan vaziyatda raqamli muhit tezkor mukofot va tegishlilik hissini beruvchi makonga aylanishi mumkin. Shu sababli internetdan foydalanish odatlarini o'zgartirishda hissiy ehtiyojlarni tan olish, dam olishning boshqa usullarini shakllantirish va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash muhim.

Beshinchi omil - raqamli muhitning texnik xususiyatlari. Cheksiz lenta, avtomatik ijro, shaxsiylashtirilgan tavsiyalar va tez-tez keladigan bildirishnomalar e'tiborni ushlab turishga mo'ljallangan. Shuning uchun muammoni faqat foydalanuvchining irodasiga yuklash adolatli emas. Samarali yondashuv shaxsiy strategiyalarni muhitni moslashtirish bilan birlashtiradi: bildirishnomalarni tartibga solish, chalg'ituvchi ilovalarni vaqtincha bloklash, brauzer yorliqlarini cheklash va o'qish vaqtida telefonni ko'zdan uzoqroqqa qo'yish.

Oltinchi omi - axborot va media savodxonligi. Manbaning muallifi, sanasi, dalillari, maqsadi va boshqa mustaqil manbalar bilan mosligini tekshirish foydalanuvchini passiv iste'molchidan faol tahlilchiga aylantiradi. Tanqidiy fikrlash kuchaysa, internetdagi har bir xabar yoki tavsiyani darhol qabul qilish ehtimoli kamayadi. Bu o'z navbatida onlayn qarorlar uchun mas'uliyatni his qilishni kuchaytiradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Internetdan samarali foydalanish uchun konseptual model

Nazariy tahlil asosida lokus nazoratni rivojlantirishning olti bosqichli modeli taklif qilinadi.

Birinchi bosqich - o'z xulqini kuzatish: foydalanuvchi bir hafta davomida qaysi ilovaga, qaysi vaqtda va qanday maqsadda murojaat qilganini qayd etadi.

Ikkinchi bosqich - maqsadni aniqlash: internetga kirishdan oldin kutilayotgan natija bitta jumlada ifodalangani.

Uchinchi bosqich - ta'sir doirasini ajratish: foydalanuvchi nazorat qila oladigan omillar (bildirishnoma, vaqt, qidiruv so'rovi) va bevosita nazorat qila olmaydigan omillar (boshqalarning javobi, platforma algoritmi) farqlanadi.

To'rtinchi bosqich - reja va muhitni tashkil etish. Masalan, 25-30 daqiqalik maqsadli ish oralig'i, oldindan tanlangan manbalar ro'yxati va tanaffus rejasi belgilanadi.

Beshinchi bosqich - natijani baholash: vazifa bajarildimi, qancha vaqt ketdi, qanday chalg'ituvchi omillar paydo bo'ldi?

Oltinchi bosqich - strategiyani tuzatish. Agar reja bajarilmasa, bu holat shaxsiy qobiliyatsizlik belgisi sifatida emas, keyingi urinish uchun axborot sifatida tahlil qilinadi.

Modelning asosiy tamoyili - ichki lokus nazoratni "hamma narsani nazorat qilish" degan fikr bilan tenglashtirmaslikdir. Shaxs tashqi sharoitlar mavjudligini tan olishi, biroq o'zining mavjud tanlovlarini ham aniqlashi kerak. Bunday yondashuv haddan tashqari aybdorlikni kamaytiradi va muammoni amaliy yechimga yo'naltiradi.

Modelni ta'lim muassasasida qo'llash uchun qisqa mashg'ulotlar tashkil etish mumkin: "Raqamli kun kundaligi", "Maqsadli qidiruv", "Bildirishnomalarni boshqarish", "Manbani tekshirish" va "Haftalik o'z-o'zini baholash". Mashg'ulotlar jazolash yoki telefonni to'liq taqiqlashga emas, o'quvchining o'z tanlovini anglashiga qaratilishi lozim. Oilada esa umumiy raqamli qoidalarni birgalikda ishlab chiqish va ularni barcha a'zolar uchun imkon qadar izchil qo'llash foydali bo'ladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Taklif etilgan model lokus nazorat, o'z samaradorligiga ishonch, o'zini boshqarish va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni bir tizimda ko'radi. Bu jihatdan u internetdan foydalanish vaqtini shunchaki qisqartirishga qaratilgan yondashuvlardan farq qiladi. Vaqt ko'rsatkichi muhim bo'lsa-da, faoliyatning maqsadi va sifati ham hisobga olinishi kerak. Ta'lim oluvchi internetda ko'proq vaqt o'tkazib, yuqori sifatli natijaga erishishi mumkin; boshqa vaziyatda esa qisqa muddatdagi maqsadsiz foydalanish ham diqqatni bo'lishi mumkin.

Shu bilan birga, mazkur maqola nazariy-tahliliy ish bo'lib, unda taklif etilgan model empirik ma'lumotlar bilan sinovdan o'tkazilmagan. Kelgusi tadqiqotlarda turli yosh guruhlarida lokus nazorat ko'rsatkichlari, raqamli odatlar, o'zini boshqarish va psixologik farovonlik o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish lozim. So'rovnoma natijalarini kundalik kuzatuvlar bilan birlashtirish o'z-o'zini hisobot qilishdagi xatolarni kamaytirishi mumkin. Shuningdek, madaniy va oilaviy farqlarni inobatga olish muhim, chunki internetdan foydalanish qoidalari va avtonomiya haqidagi tasavvurlar ijtimoiy kontekstga bog'liq.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Internetdan samarali foydalanishga doir lokus nazoratni shakllantirish ko'p omilli ijtimoiy-psixologik jarayondir. U shaxsning mas'uliyatni qabul qilishi bilan cheklanmay, o'z samaradorligiga ishonch, maqsad qo'yish, o'zini kuzatish, hissiy holatni boshqarish, oilaviy namuna, ta'lim muhiti, tengdoshlar me'yori va raqamli platformalar dizayni bilan ham belgilanadi.

Amaliy jihatdan, internetdan foydalanish maqsadini oldindan belgilash, raqamli kundalik yuritish, bildirish-nomalarni me'yorlash, manbalarni tanqidiy tekshirish va haftalik natijalarni tahlil qilish tavsiya etiladi. Ota-onalar va pedagoglar esa nazoratni faqat taqiq sifatida emas, ongli tanlov ko'nikmalarini rivojlantirish vositasi sifatida tashkil etishlari kerak. Eng muhim natija internetdan kamroq foydalanishning o'zi emas, balki undan ongli, maqsadli va shaxsiy hamda ijtimoiy mas'uliyatni anglagan holda foydalanishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Rotter J. B. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, 1966, 80(1), 1-28.
2. Bandura A. *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: W. H. Freeman, 1997.
3. Deci E. L., Ryan R. M. The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 2000, 11(4), 227-268.
4. Rosen L. D. *iDisorder: Understanding Our Obsession with Technology and Overcoming Its Hold on Us*. New York: Palgrave Macmillan, 2012.
5. Caplan S. E. A social skill account of problematic Internet use. *Journal of Communication*, 2005, 55(4), 721-736.
6. Brand M., Young K. S., Laier C., Wölfling K., Potenza M. N. Integrating psychological and neurobiological considerations regarding the development and maintenance of specific Internet-use disorders. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 2016, 71, 252-266.
7. Zimmerman B. J. Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory Into Practice*, 2002, 41(2), 64-70.
8. Livingstone S., Helsper E. J. Balancing opportunities and risks in teenagers' use of the internet. *New Media & Society*, 2010, 12(2), 309-329.
9. OECD. *How's Life in the Digital Age? Opportunities and Risks of the Digital Transformation for People's Well-being*. Paris: OECD Publishing, 2019.
10. World Health Organization. *Public health implications of excessive use of the internet, computers, smartphones and similar electronic devices*. Geneva: WHO, 2014.

- 
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari



AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №10(2)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.